

Leoš Janáček
Příhody lišky Bystroušky

OPERA PLNÁ PŘEKVAPENÍ

Zvláštním znakem Lišky Bystroušky je, že zkoumá svět z hlediska života na venkově. To nicméně neznamená, že je to jednoduché nebo prostomyslné dílo. Je vážné a daří se v něm pojmout široký rozsah problémů a pocitů.

Nevinnost, optimismus, únava, zklamání, zranitelnost, láska, naděje a rezignace, to všechno jsou znaky tohoto díla.

Opera, dnes už sedmdesát let stará, která byla poprvé inscenována v listopadu 1924 v Brně, si zachovává přímou a svěžest. Je tomu tak téměř výlučně díky Janáčkově schopnosti vyjádřit skrze hudbu pocity až do konečků nervů. Zdá se, že čím byl Janáček starší, tím stručněji a soustředěněji hudbu psal. V pouhých několika taktech ... a někdy dokonce jako protiklad mezi několika takty a tichem ... je schopen zachytit nejvyšší vzepětí citu nebo myšlenky.

Ti, kdo jsou obeznámeni s pozdními Janáčkovými operami, také budou vědět, jakým způsobem používá nápěvek, vždy naprosto úspěšně, k tomu, aby vyjádřil určitý citový stav. Těm, pro něž je Janáčková hudba nová, se někdy může zdát příliš stručná a nepropracovaná. Při poslechu a porozumění jeho hudební řeči pomáhá milovníkům Janáčka to, že jeho hudbu znají. Je to schopnost nezveličovat svůj hudební nápad, jež mu z dramatických situací, které vytváří, umožňuje získat maximum.

V Lišce Bystroušce píše Janáček o své lásce a znalosti venkova. Nicméně postava Lišky Bystroušky není jen zvířecí. Je naprosto žensky a sexuálně pojatá. Janáček zde má na mysli specifické lidské vlastnosti, a to nejen u Lišky. Modrá vážka je něco jako ‚femme fatale‘ a pes Lapák je slabošský, opotřebovaný hlídač, deprimovaný svou životní situací.

Tato nová inscenace se pokouší znovu prozkoumat hlavní emoční náměty této opery. Proto jsme se, Jaroslav Malina a já, pokusili vytvořit z umělců na jevišti paletu, tak, abychom mohli mísit a malovat emoce a pocity, za pomoci hudby jako pojiva.

Při vytváření tohoto nového pojetí opery jsme se rozhodli použít inspirující kostýmní návrhy pro pražskou premiéru v roce 1925, které vytvořil Josef Čapek. Tyto návrhy, které se nacházejí v Národním muzeu v Praze, s jemným humorem a neuvěřitelnou vitalitou vyjadřují svět, o němž Janáček psal.

Kombinace Janáčkovy představy citlivého přístupu Josefa Čapka a kouzelného prostředí obory na Hukvaldech poskytuje tvůrčímu týmu dostatečný prostor k provedení této jedné z nejzdařilejších oper.

David Sulkin

Translation: Jana Novotná

Divadelní výtvarník Jaroslav Malina

Zkoumání témat svobody, harmonie, lidské moudrosti a sounáležitosti člověka s přírodou mne zajímalo především. Chtěl jsem svět Janáčkových postav ztvárnit obrazně, pomocí metafory. Scéna není ani strom, ani les, je to znak, scénický prostor chce být „dalším hercem“. Snad vyjadřuje zápasem forem zápas bytí: čistá, centrální stoupající část značí lidský přesah a možný vzestup člověka. Barevná struktura nad ní evokuje syntézu ročních dob, tok času, proměnu noci a dne, lásku i smrt...

Janáčková mocná hudba, krásná až do bolesti, zápasí o tuto harmonii a nalézá lidský přesah. Mé barvy a tvary na ni, bohužel, nestačí...

Scénograf Jaroslav Malina

- 5. prosince 1937 v Praze
- 1957–61 studium na Karlově univerzitě, souběžně soukromé studium u prof. Zdeňka Sklenáře
- 1961–64 DAMU, studium jevištního výtvarnictví u prof. Františka Trösterera
- 1968–71 zástupce Československa v exekutivním výboru OISTT
- 1984 zlatá medaile na 7. mezinárodním Triennale jevištního a kostýmního výtvarnictví v Jugoslávii
- 1990 docent DAMU, katedra scénografie
- 1990 předseda českého národního střediska OISTT
- 1991 předseda komise 7. pražského Quadriennale 91 (mezinárodní výstava jevištního a kostýmního výtvarnictví a divadelní architektury)

Jaroslav Malina navrhl více než 250 jevištních a kostýmních výprav pro činoherní, hudební i loutková divadla v Československu a v cizině (Finsko, USA, Polsko, Rusko, Velká Británie, Španělsko), pracoval pro film i televizi. Kromě této tvorby se zabývá volnou malbou a keramikou, účastní se samostatných i týmových výstav doma i v zahraničí (USA, Rusko, Čína aj.). Jeho práce jsou zastoupeny ve sbírkách Národního muzea v Praze, v Divadelním ústavu, v Muzeu české hudby v Litomyšli, v Galerii v Liberci a Semilech i v četných soukromých sbírkách.

Jaroslav Malina přednášel jako pedagog ve Finsku, USA, v Rusku, Portugalsku, ve Velké Británii.

140. výročí narození Leoše Janáčka (3. 7. 1854–12. 8. 1928)

K umělcově pojetí opery nového typu.

Leoš Janáček se narodil jako jedno ze tří dětí v učitelské rodině na Hukvaldech. Podle otceva vzoru se měl stát učitelem hudby. Začínal v Brně jako žák Pavla Křížkovského, poté navštěvoval varhanickou školu v Praze, ve studiu pokračoval v Lipsku a ve Vídni. Vyučoval na brněnské varhanické škole, kterou přeměnil na konzervatoř a stal se jejím prvním ředitelem.

Byl dynamickým, vyhraněným člověkem a stejně svébytnou hudbu bez veškerých nadbytečných příkras komponoval. Postupně se oprošťoval od klasické vyrovnanosti i romantické měkkosti současníků. Vynikl jako znalec moravské lidové písně, v níž věnoval pozornost hlasové intonaci v toku přirozené mluvy, jaká je charakteristická především pro moravskou nářečí. Výsledky rozsáhlých národopisných studií zahrnul do četných sbírek moravských písní, v jejich duchu komponoval Lašské tance a ostatní písňovou i taneční tvorbu. Od náslechů hovorů v nářečí přistoupil ke studiu hlasů zvířat, ptáků, zvuků hmyzu a všeho přirozeného. Umělecky využitkovat bohatství pořizovaných záznamů k vytvoření principu nápěvkové metody, kterou často při komponování důsledně uplatňoval. Podle skladatelových slov „... tóny, tónový spád lidské mluvy, vůbec každého živoucího tvora, měly pro mne nejhlubší pravdu... jsou to moje okénka do duše, a co bych chtěl zdůraznit, právě pro dramatickou hudbu to má velký význam. Uměním ve skladbě dramatické je složit nápěvek, za nímž se jako kouzlem objeví hned bytost lidská...“

Princip nápěvků je pro melodii a stavbu janáčkovského hudebně dramatického díla základem; životnost postav je opřena o intonaci slova odkrýváním utajené melodie řeči a takto objevované slovo se přirozeným rytmem i tónem stává nosným prvkem dramatických střetů. Vzniklá výpověď ve své nepřikrášlené podobě působí podle okolností až syrově, má-li v souladu se skutečností vystihovat situaci, napětí, spád děje aj., neboť skladatel byl schopen pro sebejemnější odstín intonace výpovědi najít patřičnou melodiku.

Tato důmyslná kompoziční technika pro-

mlouvala k prvním posluchačům Janáčkovy hudby nezvykle, úsečné až ostré vyhocení krátkých dramatických motivů bylo zarážející. Tehdejší hudební veřejnost Janáčkovu originální tvorbu dlouho nechápala, neoceňovala neobyčejnou hudební vnímavost umělce, který svými výboji spíše provokoval a myšlenkovým světem zůstával cizí. Toto nepochopení Leoši Janáčkovu dokonce vytýkalo poškozování ducha tradice české hudby, což velmi bolestně nesl. Žil proto léta umělecky osamocen, ale s nezlomností sobě vlastní pustil se do zápasu o své dílo. Než zdolal roky předsudků i křivd a svou tvorbu prosadil natolik, aby se pro závažné umělecké hodnoty stala jednou ze stěžejních opor české i světové novodobé hudby, uplynulo mnoho času.

Janáčkovu tvůrčí úsilí směřovalo od počátku výrazně k uskutečnění vlastního pojetí hudebního dramatu. V prvotině **Šárka** (1887–88) na předlohu Julia Zeyera vycházel ještě ze Smetany a z Fibicha. Poté komponoval dvořákovsky laděnou operní aktovku **Počátek románu** (1891). Následovala **Její pastorkyňa** (1903) podle románu Gabriely Preissové, mezník v dějinách české opery, ale vedení Národního divadla v Praze ho odmítalo do r. 1916. Po **Osudu** (1904) složil Leoš Janáček dvoudílnou grotesku **Výlety páně Broučkovy** (1920) podle předlohy Svatopluka Čecha a po roce tragickou **Káti Kabanovou** (1921) podle dramatu Bouře A. N. Ostrovského.

Vyznání životu, lásce i přírodě vyslovil skladatel ve zralém díle **Příhody lišky Bystroušky** (1924), k nimž si upravil libreto po dohodě s autorem literárního textu Rudolfem Těsnohlídkem. Filozoficky je pojata čapkovská **Věc Makropulos** (1926). Hudebně dramatickým epilogem Janáčkovým zůstaly hluboce lidské **Zápisky z mrtvého domu** (1927–28) podle románu F. M. Dostojevského, komponované skladatelem v posledních měsících života. Opera byla poprvé uvedena r. 1930 v Národním divadle v Brně.

Leoš Janáček zemřel na těžký zápal plic v létě r. 1928 v ostravském sanatoriu MUDr. Kleina a byl pochován za účasti široké veřejnosti na ústředním hřbitově v Brně. Jeho hrob zdobí charakteristický mramorový pilíř, práce moravského výtvarníka Eduarda Miléna.

Příběhy lišky Bystroušky – Janáčkovy vyznání životu a přírodě

...chytl jsem Bystroušku pro les a smutek
pozdních let...

Leoš Janáček v dopise Kamile z r. 1923

Leoš Janáček dokončoval partituru tragické Káti Kabanové (1921), když byl jako čtenář brněnských Lidových novin v zábavné příloze zaujat svéráznými kresbičkami s výjevy venkovských lidí a zvířat. Bylo známo, že Mistr Janáček miloval přírodu a lesy nade vše. Dověděl se, že pražský ilustrátor Stanislav Lolek poskytl Lidovkám nejdříve soubor obrázků o lišce, která svou rozverností škádílí starého lesníka. Kresby s motivy lišky a jiné lesní zvěře velice výmluvně charakterizovaly reálnou situaci, stačilo jen doplnit odpovídající text. Tohoto úkolu se ujal básník a spisovatel Rudolf Těsnohlídek (1882–1928). Příběhy zvířat a lidí vycházely spolu s Lolkovými ilustracemi pod názvem „Liška Bystrouška“ ve zmíněných novinách na pokračování od r. 1920. Oba autoři měli u čtenářů velký ohlas a stejný úspěch zaznamenal osudem stíhaný R. Těsnohlídek s pozdějším knižním vydáním Bystrouščiných dobrodružství.

Leoš Janáček se již blížil sedmdesátce. Čas tvrdých bojů o prosazení vlastního díla ho zocelil, dočkal se alespoň částečné umělecké i společenské satisfakce.

Po dohodě se spisovatelem Těsnohlídkem použil jeho textu pro libreto k příští opeře. Tušil, že zdánlivě jednoduchá, ale vtipná literární předloha mu nabídne další možnosti a nápady. Námět mu připomínal překrásnou krajinu rodného hukvaldského podhradí a vycházky do poetického okolí Brna, kde naslouchal ptačímu zpěvu, bzukotu hmyzu i tekoucí vodě. Příroda znamenala pro skladatele jediný zdroj zvuků, melodií i rytmů, jimž věnoval rozsáhlé studie.

Příhody lišky Bystroušky komponoval Leoš Janáček s láskou a porozuměním pro lidi i zvířata. Z rozmarných příhod Těsnohlídkových vzniklo v Janáčkově podání originální hudební drama lidských a současně zvířecích osudů, citů a vztahů, k nimž skladatel přistupoval s úsměvným nadhledem hudebníka – milovníka přírody. Těsnohlídkovu poetiku umocnil scénickým vyjádřením hudebně dramatického dění. Ponechal dialogům původní lišeňské nářečí, zachoval v textu neotřelé si-

tuace, jež vyznivaly výrazně a svěže, jiná místa upravil. Hlavní myšlenky děje posunul do složitější roviny a prohloubil je, zvláště ve spojitosti s hlavními postavami lesníka a liščího páru. Svým typickým stručným způsobem některé vztahy jen naznačil. Na rozdíl od předlohy zakončil příběh tragicky, neboť lidské i zvířecí bolesti budou usměřeny věčným přírodním koloběhem, kde život umírá a opět se obnovuje podle nezvratných zákonů rovnováhy.

Do partitury skladatel vkomponoval neopakovatelnou poezii lesa, kde lze volně dýchat, naslouchat i hloubat. Touha po nespoutané přírodě v Janáčkově nitru přibývajícím věkem sílila a nesla v sobě stopy zádumčivosti – stopy blížícího se stáří. V orchestrálních intermezzech, jež mají svůj dramatický význam, dovedl být janáčkovsky jadrný, úsečný, stejně jako lyrický. Zjevnému i skrytému proudění života v přírodě odpovídají svěží rytmy. V nápevcích orchestrální i vokální linie Janáček náležitě uplatnil svou vnímavost při naslouchání mluvy i zvířecí „řeči“.

Pozoruhodné je střídání výrazových prostředků při hudebním vyjádření mnohoznačnosti postav, zvláště Bystroušky. Její motiv symbolicky poznamenává četné lyrické scény, objevuje se v příznačných vzpomínkách tří stárnoucích přátel na mladistvé lásky, prosívá rectorových přeludem Terynky, kterou mu za nočního návratu přivolá rozkvetlá slunečnice, protepluje smířlivý závěrečný monolog revírníkův. V opeře dochází k zajímavému prolínání lidských a zvířecích postav jako sepětí svého živého v přírodě: zvířata tvoří protiváhu lidem, mají často obdobné vlastnosti a chování v souladu s danou realitou. Janáčkovou touhou ostatně bylo podat hudební výpověď o kouzlu lišky, jež spojuje všechny tvory stejně. Proto nechal zaznít v revírníkové epilogu i v závěru díla vlastní vroucí, byť nostalgické díkůvzdání přírodě. Vždyť smrtí Bystroušky se kruh života uzavírá, ale pokračuje již v náznaku příštího jara poselstvím lásky a znovu-zrození.

Marta Trnková

Děj opery

1. jednání

Parné letní odpoledne v lese. Vážka s lesními muškami tančí své reje, jezevec odpočívá před doupětem. Cvrček s kobylkou muzicírují, podnapilý komár se pokouší o nemotorný tanec. Vše kypí prudkým životem.

Horkem zmožený revírník má v úmyslu zdřímnout si ve stínu. Malá Bystrouška zvědavě pozoruje Skokánka, ten zavádí o lesníka, probudí ho a než se Bystrouška nadá, je lapena. Revírník nic nedbá jejího nářku a odnáší ji domů dětem pro radost.

Vážka s ostatním lesním hmyzem marně hledají zmizelou Bystroušku a loučí se s ní.

Proměna

Nastal podzim. Bystrouška žije v zajetí na dvorku jezerské myslivny a často si stýská na svou osamělost. Rozumí si nanejvýš ještě se psem Lapákem, který jí za měsíčních nocí skládá milostné básně. Chlapci Pepík a Frantík rádi lišku škádlí. Jednou měla jejich dráždění dost, chňapla Pepíkovi po noze a utekla k lesu. Byla opět chycena a za trest uvázaná. Ze spánku pláče. Zdá se jí o volném životě na svobodě, ale když nastane ráno, poznává, že je upoutána u psí boudy.

Kohout se naparuje před hejnem slepic. Liška je nabádá k revoltě proti němu. Dojde k hádce. Bystrouška zadává kohouta a několik slepic. Jejich křik přivolá revírníkovu ženu, liška dostane výprask. Rozhodne se skoncovat se zajetím, překousne provaz a před hněvem svých hostitelů uprchne do lesa.

2. jednání

Bystrouška je opět v lese, opájí se nabytou svobodou. Po hádce vypudí z doupěte nepřejícího jezevce, sama doupě obsadí a získá domov.

Proměna

V šenku hostince U Pásků je družno a veselo. Tři přátelé, farář, rector a revírník hrají karty a popíjejí. Zdrží se pozdě do noci, notně podroušeni, sotva trefí domů. Ve svitu měsíce si zamilovaný rector plete slunečnici s dívkou Terynkou, pan farář si dokonce zavzpomíná na svou studentskou lásku s copánkem... „Pan Fořt“ je cílem nárážek přátel na příhodu s liškou, která mu upláchlá.

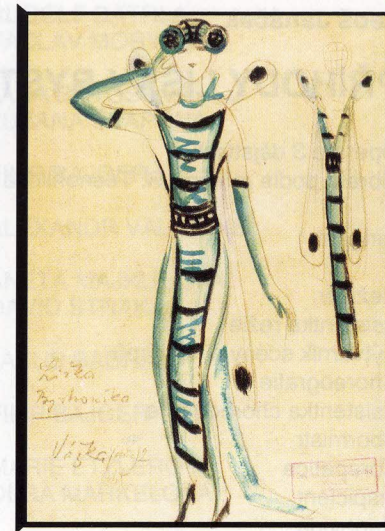
Bystrouška se mihne mezi stromy, ale revírník se ji marně snaží zasáhnout výstřelem z pušky.

Přestávka

Proměna

Za měsíční noci dojde k setkání Bystroušky s uhlazeným lišákem Zlatohříbkem. Chovají se k sobě podle vzoru mladých lidí a vyznají si lásku. Bystrouška svému kavalírovi vypravuje, že má „lidské vychování“, neboť vyrostla v myslivně, kde hodně zkusila, ale nyní je již „úplně samostatná“ a majitelkou „vlastního bytu“. Zlatohříbtek je okouzlem Bystrouškou a také ona je šťastná jako nikdy dosud.

„Důstojný pán“ datel ohlásí celému lesnímu osazenstvu svatbu liščího páru.

3. jednání

Vyjasněné podzimní poledne. Bystrouščině početné rodince hrozí nebezpečí ze strany obchodníka s drůbeží Harašty, který Bystroušku pronásleduje, aby získal její kožíšek a uctil jím svou vyvolenou – Terynku. Doposud ho vždy liška přelstila. Harašta je nabádán revírníkem, aby nepřylačil. Oba si všimnou zadáveného zajíce jako liščí kořisti. Revírník nalíčí past, ale opět marně: liškám je starý bručoun jen pro smích. Harašta si znovu na Bystroušku počká. Při honičce upadne, pln zloby vystřelí na lišku. Bystrouška umírá...

Proměna

V hostinci U Pásků vládne nezvyklé ticho. Pan farář byl přeložen, schází tady jeho latina. Rector teskní za Terynkou, která se dnes vdává: všichni jí závidí nový liščí rukávnik – svatební dar Haraštův. Revírníkovi ze všeho také není do řeči; vřdyť i liščí stopa ho zavedla jen k opuštěnému doupěti. Odchází do lesa, kde je mu nejlépe.

Proměna

Les vítá revírníka vůní hub. Zůstává zadumán nad velebností přírody, zasní se nad vzpomínkami mládí. Naplněn klidem a krásou lesa, usíná. Objevují se zvířata jako na počátku příběhu, i maličká lištička, podobná Bystroušce. Revírník chce ve snu po ní sáhnout, ale zachytí Skokánka, a vtom se probudí...

Závěr opery vyznívá v nádherné oslavě přírody, nekončícího koloběhu života, smrti i znovuzrození.

Leoš Janáček

PŘÍHODY LIŠKY BYSTROUŠKY

Opera o 3 dějstvích

Libreto podle románu R. Těsnohlídka napsal Leoš Janáček

Dirigent	Jiří Pinkas j. h. Jan Šrubař David Sulkin j. h., ENO – Anglie JUDr. Jarmila Sysalová j. h. Jaroslav Malina j. h. Ivan Hurych Tamara Černá Ladislav Matějka Lenka Živocká, Jana Hajková Libor Kuča Hana Navrátilová
Revírník	JAROSLAV KOSEC VOJTĚCH KUPKA
Revírníková	MARIE ETZLEROVÁ EVA KINCLOVÁ
Rechtor	JIŘÍ HALAMA VÁCLAV MORYS j. h.
Farář	JIŘÍ ČEP VÁCLAV ŽIVNÝ
Harašta	DALIBOR HRDA JAKUB TOLAŠ
Pásek, hostinský	RUDOLF BÁTRLA ZDENĚK LAZAR
Bystrouška	EVA DŘÍZGOVÁ ALINA FARNÁ
Pásková	OLGA MARKELOVÁ BOHUSLAVA NÁVRATOVÁ
Lišák	ZDENA MATOUŠKOVÁ ERIKA ŠPOREROVÁ
Lapák	ŠÁRKA MARŠÁLOVÁ

Kohout	RUDOLF BÁTRLA VÁCLAV MORYS j. h.
Chocholka	JANA BOTOŠOVÁ ZUZANA ŠKAPOVÁ
Frantík	FILIP BAJGER
Pepík	ALEXANDR VALSAMIS
Cvrček	ANETA MAJKUSOVÁ DAVID STRAKA
Kobyłka	JAKUB BACHAR
Skokánek	FILIP BAJGER
Datel	MARIE ETZLEROVÁ OLGA MARKELOVÁ
Komár	JIŘÍ HALAMA VÁCLAV MORYS j. h.
Malá Bystrouška	PETRA PŘIBYLOVÁ LENKA BLAŽKOVÁ
Jezevec	JIŘÍ ČEP VLADISLAV GŘONKA VÁCLAV ŽIVNÝ
Sova	EVA KINCLOVÁ BOHUSLAVA NÁVRATOVÁ
Sojka	JANA BOTOŠOVÁ ZUZANA ŠKAPOVÁ
Vážka	TAMARA ČERNÁ – balet

Přestávka po 1. proměně ve 2. jednání.

Premiéra dne 11. června 1994 v 19.00 hodin v Divadle Antonína Dvořáka.

Vedoucí umělecko-technického provozu Stanislav Muntág. Vedoucí dekoračních dílen Marcela Kožušníková, vedoucí dámské krejčovny Alena Kantorová, vedoucí pánské krejčovny Jiřina Richterová. Jevištní mistři Jan Benek a Antonín Krajíček, mistr osvětlení Zdeněk Osif, mistr elektroakustiky Bořivoj Wojnar. Mistr vlásenkárny Jindra Kučajová, mistr garderoby Růžena Mauzerová. Rekvizity Zdena Hončová.

K prvnímu provedení Příhod lišky Bystroušky v Praze

„... Teprve, když lustr zhasne, opona jde nahoru a obecenstvo se dívá, tu před jeho očima se švindl taví, ustupuje do pozadí a mizí, aby učinil místo pravdě a kráse divadelní podívané, aby sprostě pomalovaná kulisa se stala podivuhodnou krajinou, plechy zlatem, koudel vousem prorokovým a karmínová šminka rozněčujícími rty, o jejichž polibek se na jevišti pobíjejí hrdinové. Dílo zblízka velmi hrubé a nedokonalé. A přece, když se podaří, přichází na něm usednout iluze; a když se docela šťastně udaří, utrvá na něm až do konce, aby pak diváka provázela také i domů a ještě i nadále...“

bratři Čapkové: Jak vzniká divadelní hra
Praha, 1925, s. 49

Letos na podzim uplyne sedmdesát let od premiérového nastudování Příhod lišky Bystroušky na scéně brněnského Zemského divadla. 6. listopadu 1924 byla opera uvedena pod taktovkou F. Neumanna, v režii O. Zítka a ve scénické výpravě E. Miléna. Podobně jako u Káti Kabanové rozhodl autor Leoš Janáček, že premiéra bude v Brně, přesto ale ještě před ní jednal s O. Ostrčilem o uvedení Bystroušky v Národním divadle v Praze. V dopise z 12. září 1924 vysvětluje Janáček Ostrčilovi, proč zadal premiéru do Brna „...víte, že tu mohu jít do všech zkoušek; vidím návrhy kostýmů jak se dělají, mohu poopravovat atd.

A Liška Bystrouška je oříšek! Partituru Vám půjčím...“ Dopisem Ostrčilovi ze 14. února 1925 se pokusil Janáček požádat Národní divadlo: „...Neobtěžoval bych Vás, nebýt pánů Miléna a Zítka. Jsem toho náhledu: Když by Národní divadlo v Praze převzalo myšlenku a vzory výpravy Lišky Bystroušky podle Brna, bylo by v tom kus morálky požádat oba pány na výpravu i v Praze. Snadněji by napravili a zlepšili, nač již v Brně nebylo pokdy. Když Praha svým vkusem a nápadem sdělá výpravu i režii Lišky,

pak ovšem nároky pánů Miléna – Zítka pozbývají oprávněnosti. Myslím, že se mnou souhlasíte?...“*) Vyslovené přání bylo nespelnitelné, neboť Národní divadlo spatřovalo svůj osobitý úkol v samostatném řešení scénického komplexu soudobých her. Mělo umělce jako O. Ostrčila, F. Pujmana a ti přizvali ke spolupráci na Bystroušce umělce neméně kvalifikovaného – Josefa Čapka.

Pražská premiéra byla uspořádána v rámci festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu a konala se 18. května 1925. Zachované scénické a kostýmní návrhy pro toto představení jsou uloženy v divadelním oddělení Národního muzea v Praze a představují jednu z klíčových ukázek Čapkovy výtvarné divadelní tvorby. Ačkoli od jejich vzniku uplynulo již bezmála sedm desítek let, působí dodnes velmi silně. A to především kreslířskou pohotovostí, tvarovou nápaditostí, kultivovanou barevností a dramatickým napětím.

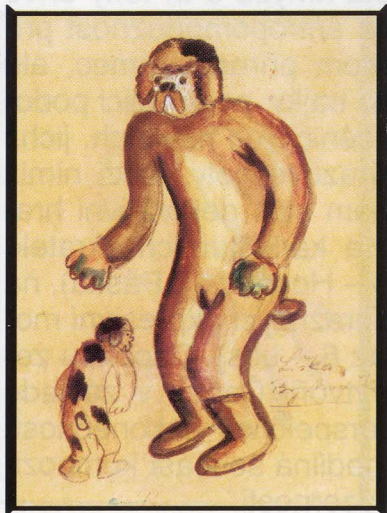
Podobně jako ve výpravě hry Ze života hmyzu o tři roky dříve také v Bystroušce kladl Čapek důraz na antropomorfóznost příběhu. Svými scénami mu nenavrhl jenom přírodní rámeček, ale podtrhl symbolizující smysl zpěvohry jako bajky, poskytující podobnoství o věčné touze po volnosti. Ve scénických návrzích, jichž se zachovalo šest, se projevily oba výrazové póly, mezi nimiž utvářel i své volné olejomalby. Na jednom stojí dekorativní hravost čistých jasných pastelových tónů a karikaturních zkratk, působících radostně a žertovně (obraz 4 – Hospoda u Pásků), na druhém pak skladby velkorysé formy zdůrazňující expresivní monumentální složku (obraz 1 – Žleb, obraz 6 – Les). Osobitou zemitou barevností okruž, sien a zelení vytvořil Čapek v základě reálné prostředí, v němž ale popřel perspektivní nekonečnost. Herec tak vstoupil do jeho obrazu jako nedílná součást kompozice a stal se měřítkem jeho dramatické názornosti.

Návrhy kostýmů jsou provedeny pevnou konturou s výraznou komickou nadsázkou. Figura revírníka je vykrojena tlustou štět- covou linií podtrhující hřmotnost i temperament. Nepestrý hnědo- zeleno-karmínový akord zdůrazňuje jeho naturel. Neidealizuje, ale zachycuje člověka sžitého s přírodou. Návrh kostýmů dvou kluků několikrát přes sebe načrtnutý nervní tužkovou kresbou ja- koby zachytil pohyb, rozpustilost a neposednost usměvavých rošťáků. Šedo-černý kostým pro netopýry zprvu působí jako noč- ní hrůzostrašné zjevení, jež zdola nahoru se rozšiřuje jako vidina strachu, avšak velké kosočtverečné uši s vykulenýma bílyma oč- ima naznačují jistou dobrotu či laskavost. Tyrkysová štíhlá linie tě- la vážky má v sobě něco elegantního, zatímco veselá figurka žlu- to-zeleného skokánka je spíše hravá a skotačivá. Všechny kostýmní návrhy jsou neobyčejné úžasnou schopností individua- lizace a zachycením charakteristických lidských typů.

Soudobí kritici se vcelku kladně vyjádřili o Čapkově výpravě, ale v mnohém dílo nepřijali. K. B. Jiráček neupíral Čapkovým krajin- ným obrazům velkou sugestivnost a kostýmování zvířat velkou vtípnost, ale vytkl nedostatek srozumitelnosti. O. Šourek napsal, že Čapkovy dekorace dýchaly kouzlem pravé pohádkové fanta- stičnosti, ale neztrácely realistickou náladovost ani malířskou pů- vabnost, zato kostýmy neuspokojovaly, ačkoli nebyly bez vtípu

ani barevné pestrosti. Nejedlý usou- dil, že Čapkova výprava byla bez- vadná, tj. ani fantastická, ani natura- listická, ani stylizovaná, ale míchani- ce všeho možného. Pouze od dvou referentů, kteří byli účastníky i br- něnské premiéry, se dozvídáme ob- širnější informace. J. Bartoš vzpo- mněl, že brněnské pojetí Lišky Bystroušky bylo realistické, pražské pojetí však od naturalismu oproště- né, a že proto působilo diskrétněji, duchovněji a bylo Janáčkově blíže. Přisoudil jak Čapkově výpravě, tak Pujmanově režii a dirigentskému po-

jetí Ostrčila zcela výjimečný vý- znam. Podle J. Huttra vytvořil Čapek výpravu, která byla pro Janáčkovu scénu vzácným výtvarnickým zis- kem a v níž se opravdu dotvořilo Janáčkovo dílo.

Přes leckteré výhrady jednotlivých kritiků, z nichž některé byly motivo- vány neporozuměním, jiné předpoja- tostí, vysvětává, že Ostrčil, Pujman i Čapek učinili vše, co bylo v jejich možnostech, aby působivě provedli podivuhodnou Janáčkovu operu. Navzdory tomu se ale Liška Bystrouška dočkala pouhých jede- nácti repríz, což nelze nazvat jinak, než divadelním neúspěchem. Jak vysvětává z korespondence L. Janáčka s M. Brodem, nebyl pražským provedením nadšen ani sám autor. V dopise z 3. čer- vence 1925 píše: „Byla tu (tj. v Brně) včera Liška Bystrouška. Přesvědčilo mne provedení, že tu lépe vystihnuta než v Praze...“

Přes to všechno kvalita Čapkových návrhů zůstala nezměněna a po letech našla souznění u tvůrců ostravského představení Lišky Bystroušky. Režisér spolu s výtvarníkem unešení lehkostí, vtípem a důmyslností zachovaných kostýmních návrhů se roz- hodli pro originální řešení: Po devětašedesáti letech opět použít některé Čapkovy kostýmní nápady a včlenit je organicky do dnešního moderního představení. Pokusili se překlenout jeden lidský věk a vzdát tak hold dílu jednoho z nezapomenutelných výtvarníků českého moderního umění. Vzdát hold Josefu Čapkovi, který se, právě tak jako dnešní tvůrci, pokoušel před sedmi desítkami roků vytvořit „...iluzi, která setrvala až do konce, aby pak diváka provázela také i domů a ještě i nadále...“

V Praze, květen 1994

Vlasta Koubská

*) citace in: F. Pala, Opera Národního divadla v období O. Ostrčila, III. Praha 1965, s. 83 ad.

Vzpomínání na Lišku...

Prvního hlubšího, důvěrnějšího seznámení a zároveň poznávání operního díla Leoše Janáčka se mně dostalo v Ostravě od umělce nejpovolanejšího, znalce Janáčkovy problematiky – šéfa ostravské opery Jaroslava Vogla. Bylo tomu tak v r. 1942 a v letech dalších. Ve stejné době působil v ostravské opeře jako dirigent i Mirko Hanák, přímý žák Leoše Janáčka, který s nesmírnou láskou vzpomínal na svého Mistra, když studoval na Janáčkově varhanické škole v Brně.

Šéf opery mě obsadil do role Laci v Její pastorkyni, čímž začala krásná doba učení a poznávání. Janáčkovy opery jsem samozřejmě znal z poslechu a z představení v Národním divadle v Praze, neboť jsem je jako posluchač pražské konzervatoře často navštěvoval. Ale je rozdíl, dívat se a poslouchat a být sám interpretem. K tomu vede dlouhá cesta učení a zrání. Jaroslav Vogel byl laskavým a trpělivým učitelem, korepeticem i rádčem. Jeho zásluhou se stalo, že v ostravské opeře vznikl janáčkovský kult, který respektovali též pozdější šéfové. Tak kupř. Rudolf Vašata uvádí Příhody lišky Bystroušky a Káťu Kabanovou, Bohumil Gregor Výlety pana Broučka, Zdeněk Košler Věc Makropulos, Jiří Pinkas Lišku, Její pastorkyni a Z mrtvého domu. Byla uvedena i méně známá Janáčkova Šárka, balet nastudoval Lašské tance atd.

S Liškou Bystrouškou mne v Ostravě poutají dvě vzpomínky: někdy kolem r. 1953 koncertovala v hale Tatran slavná Leningradská filharmonie v čele se světovým dirigentem Jevgenijem Mravinskim. Orchester přijel o několik dnů dříve a na Mistra Mravinského jsme čekali spolu se šéfem Vašatou na ostravském nádraží. Vyšší, prošeďavý, usměvavý pán, doprovázen dvěma asistenty-dirigenty a Dr. Pavlem Ecksteinem z Prahy, byl velice potěšen naší pozorností a hned při večeri nás požádal, zda bychom mu neumožnili vylét na Hukvaldy. Samozřejmě jsme mu druhého dne vyhověli. Mistr Mravinskij znal dokonale Janáčkovu dílo, jak vysvitlo z debaty mezi ním, R. Vašatou a Dr. Ecksteinem. Navštívili jsme školu, kde se Janáček narodil, jeho vilu, kde si Jevgenij Mravinskij zahrál na harmonium. Později se s nesmírnou pokorou procházel mezi duby v hukvaldské oboře. Byl dojat a děkoval nám za poskytnutí možnosti pochopení mnohého, co inspirovalo Janáčka nejen při komponování

Lišky, ale též Lašských tanců a jiných skladeb, a co podnítilo zemitost Janáčkovy tvorby. Za několik let později, kdy šéfoval v Ostravě Zdeněk Košler, ohlásil se u nás slavný německý režisér, intendant Komické opery v Berlíně, profesor Walter Felsenstein. Měl zájem zhlédnout představení Janáčkovy Věci Makropulos a projednat se šéfem Košlerem jeho pohostinskou spolupráci s divadlem v Berlíně. Také prof. Felsenstein se ihned po příjezdu zajímal o návštěvu Janáčkovy rodiště. Procházel pak jeho domem a oborou se sepjatými rukama jako při modlitbě a podle vlastních slov „...násával do sebe atmosféru Janáčkovy domoviny...“. Hodlal uvést v Berlíně Příhody lišky Bystroušky. Snad právě tato návštěva se pak odrazila na skvělém nastudování tohoto díla, s nímž ansámbl Komické opery objel celou Evropu, Spojené státy, Austrálii, Japonsko a řadu dalších zemí. Velikou zásluhu na úspěchu Lišky Bystroušky měl nepochybně hlavní představitel mužské role – Revírníka – Rudolf Asmus. Tento pěvec začínal jako člen operního sboru právě v Ostravě. V r. 1942 obdržel sólovou smlouvu od šéfa J. Vogla, po válce nastoupil na kratší dobu v Brně, poté v Praze a konečně natrvalo v Berlíně. Po celém světě proslavil tedy Rudolf Asmus, bývalý ostravský pěvec, Janáčkovu Bystroušku.

Ještě jeden Ostravák, člen opery, rodák z Frýdku, působil na berlínské scéně jako hrdinný tenor: Jaroslav Kachel, vynikající představitel Otella.

Nesmím zapomenout ani na své přátele, které jsem mnohokrát doprovázel na Hukvaldy. Byli to Václav Trojan, Václav Kašík, Josef Páleníček, Zdeněk Otava, Dr. Plavec a další...

Moje vzpomínka patří všem těm, kdo se v minulosti podíleli na uvedení Příhod lišky Bystroušky i jiných Janáčkových oper na ostravské scéně. Počínaje interpretkami a interprety M. Musilovou, M. Vojtkovou-Paříkovou, V. Novákovou, V. Heroldovou, L. Komančovou, M. Šafránkovou, I. Mixovou, R. Kaslem, J. Heroldem, Z. Souškem, J. Skácelem aj., a konče dirigenty, režiséry, výtvarníky, orchestry, členy baletu. Účinkovat v Janáčkových operách je vždycky náročné, ale též radostné, zvláště, sloužíme-li umění s pokorou a láskou. A ta zajisté nebude chybět ani současným inscenátorům a interpretům Lišky Bystroušky.

Lubomír Procházka

ČESKÉ ZEMSKÉ DIVADLO V PRAZE NÁRODNÍ DIVADLO

V pondělí 18. května 1925

Mimo předplacení

Začátek o 7¹/₂ hodině

Poprvé

Dr. Leoš Janáček

Příhody Lišky Bystroušky

Opera o 3 jednáních (9 obrazech).

Text dle R. Těsnohládkovy »Lišky Bystroušky«.

Dirigent: Otakar Ostrčil.

Výprava: Josef Čapek.

Režisér: Ferd. Pujman.

Tance: Romislav Remišlavský.

Revírník	Emil Burian	Lapák, pes	Marie Črhová
Paní revírníková	Marie Šlechtová	Kohout	Marie Pellerová
Rechtor	Karel Hruška	Chocholka, slípka	Marie Jellínková
Farář	Emil Pollert	Cvrček	Milada Ševcovicová
Harašta, obchodník drůbeží	Jan Konstantin	Kobylička	Zdenka Lázníčková
Pásek, hostinský	Antonín Lebeda	Skokánek	Marie Lamačová
Bystrouška	Mila Kočová j. h.	Datel	Marie Kalivodová
Pluň Pásková, hostinská	Marie Kalivodová	Klamár	Karel Hruška
Lišák	Emma Mířiovská	Jezevce	Emil Pollert
Malá Bystrouška	Marie Čermáková	Sova	Marie Šlechtová
Frantík kluci	Zdenka Lázníčková	Sojka	Marie Pellerová
Pepík 	Milada Ševcovicová		

Havět.

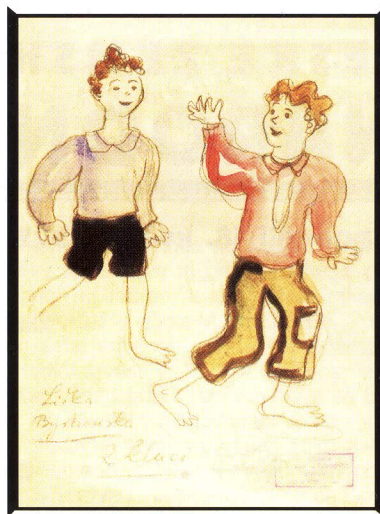
I. Žleb. II. Myslivna. — III. Les. — IV. Hospoda. — V. Slunečnice. — VI. Les.
VII. Les. — VIII. Hospodská zahrada. — IX. Žleb.

Začátek o 7¹/₂ hod.

Po druhém a šestém obraze přestávky.

Konec po 9. hod

Mezi představením přístup do hlediště zakázán

STÁTNÍ DIVADLO OSTRAVA

Ředitel: Ilja Racek
Šéf opery: Luděk Golat

Program vydalo Státní divadlo Ostrava. Redakce programu: PhDr. MARTA TRNKOVÁ.
Obálka: prof. JAROSLAV MALINA. Výtvarná úprava: KAROLÍNA MENDLOVÁ. Snímky
původních návrhů kostýmů Josefa Čapka: PhDr. VLASTA KOUBSKÁ.
Vytiskly OSTRAVSKÉ TISKÁRNÝ, a. s., Novinářská 7, Ostrava 1, č. z. 30821.